

Fragment rynku z widocznym pomnikiem ku czci ks. Stanisława Brzóska, Franciszka Wilczyńskiego i powstańców poległych na Podlasiu

ŚLADAMI POWSTANIA STYCZNIOWEGO W SOKOŁOWIE PODLASKIM I OKOLICACH

Robert Jaszczuk

KATEGORIA WIEKOWA: 15–18 LAT

ADRESAT: uczniowie w wieku 15–18 lat.

CZAS ZAJĘĆ: zajęcia edukacyjne w formie 6-godzinnej rowerowej wycieczki krajoznawczej.

SŁOWA KLUCZOWE: powstanie styczniowe, ks. Stanisław Brzóska, wojna partyzancka, edukacja regionalna.

WPROWADZENIE

Powstanie styczniowe to wydarzenie historyczne, które odcisnęło swoje piętno na niemal całym obszarze Mazowsza. Według wielu opinii była to jedna z dróg do odzyskania przez Polskę niepodległości. Wiele małych ojczyzn nosi różne ślady tego zrywu przeciw zaborcy. Odkrywanie ich w połączeniu z turystyką rowerową może być dla młodych ludzi okazją do wspierania ciekawości poznawczej dotyczącej regionu i kształtowania patriotyzmu lokalnego.

CEL OGÓLNY

Kształtowanie poczucia więzi z regionem oraz identyfikacji z małą ojczyzną przez poznanie miejsc związanych z ważnymi wydarzeniami z czasów powstania styczniowego i postaciami, które miały duży wpływ na przebieg tego zrywu. Budowanie tożsamości regionalnej, kształtowanie patriotyzmu lokalnego, rozwijanie pasji poznawczej, promowanie turystyki krajoznawczej.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- odczytuje informacje ze wskazanych źródeł (strony internetowe, książki i inne publikacje), wybiera najważniejsze z nich i opracowuje krótki tekst informacyjny na wybrany temat;
- słucha ze zrozumieniem tekstów dotyczących miejsc pamięci narodowej związanych z powstaniem styczniowym;
- dostrzega zaangażowanie w powstanie styczniowe przedstawicieli różnych warstw społecznych;
- obserwuje kultywowanie patriotycznych tradycji dotyczących tego wydarzenia historycznego przez przedstawicieli różnych grup społecznych, instytucji i organizacji na przestrzeni stulecia;
- redaguje krótką wypowiedź pisemną na podany temat;
- współpracuje w grupie;
- właściwie dobiera argumenty w dyskusji i przestrzega zasad udziału w dyskusji;
- korzysta z posiadanej wiedzy oraz zdobywa nowe informacje o środowisku lokalnym;
- zna zasady bezpiecznego poruszania się rowerem w ruchu drogowym;
- odszukuje w terenie miejsca pamięci narodowej za pomocą mapy i danych GPS – posługuje się smartfonem lub tabletem;
- ocenia atrakcyjność zwiedzanych obiektów;
- analizuje i ocenia, jak historia zrywów narodowowyzwoleńczych wpłynęła na życie kolejnych pokoleń.

METODY PRACY:

- pogadanka wstępna,
 - opis,
 - gra dydaktyczna,
 - dyskusja.
-

FORMY PRACY:

- w zespołach,
 - indywidualna.
-

POMOCE DYDAKTYCZNE:

- mapa topograficzna,
 - smartfony z nawigacją GPS i aplikacjami Endomondo,
 - karty pracy w wersji papierowej i elektronicznej.
-

ZAŁĄCZNIKI:

1. Karta pracy rajdu.
 2. Mapka z zaznaczoną trasą rajdu.
 - 3–8. Teksty informacyjne 1–6.
-

BIBLIOGRAFIA

- R. Dmowski, *Powstanie styczniowe w Sokołowie Podlaskim i okolicach w historiografii*, „Sokołowski Rocznik Historyczny” 2013, nr 1.
- J. Odziemczyk, *Ksiądz Brzoska – ostatni dowódca powstania styczniowego*, „Sokołowski Rocznik Historyczny” 2013, nr 1.
- J. Odziemczyk, *Miejsca pamięci narodowej związane z powstaniem styczniowym na terenie powiatu sokołowskiego*, „Sokołowski Rocznik Historyczny” 2013, nr 1.
- M. Roguski, *Trzy powstania. Tradycje powstańcze na pograniczu Mazowsza i Podlasia*, „Sokołowski Rocznik Historyczny” 2013, nr 1.
- G. Welik, *Władysław Rawicz z Grochowa – tragiczny bohater powstania styczniowego*, „Sokołowski Rocznik Historyczny” 2013, nr 1.
-

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/24569?t=Ksiadz-Brzoska-i-jego-kozacy>
<https://youtu.be/RjyXF3Ld47> [dostęp: 31.07.2018].
- <http://www.przewodnik.krajobraz.org.pl/> [dostęp: 31.07.2018].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Artur_Grottger [dostęp: 31.07.2018].
- <http://www.tygielodlinybugu.pl/index.php?c=page&id=102&print=1> [dostęp: 31.07.2018].
- turystyka.sokolowpodl.pl/pomnik-ku-czci-ks-stanislawa-brzoski-i-franciszka-wilczynskiego/ [dostęp: 31.07.2018].
- <http://www.wiescisokolowskie.pl/honorujac-powstancow-stycznioych-splacamy-dlug-wobec-wielu-pokolen-polakow> [dostęp: 31.07.2018].
- <http://blogmedia24.pl/node/61108> [dostęp: 31.07.2018].
- <http://www.sp4.edu.pl/> [dostęp: 31.07.2018].
- <http://www.sokolow.warszawa.lasy.gov.pl/documents/18087/23168302/Legenda+o+Siwym+d%4%99bie.pdf/c05cca99-d591-4748-b72c-dbf785dae2c9> [dostęp: 31.07.2018].

WSKAZÓWKA:

Teksty informacyjne przygotowują uczniowie w ramach wykonania zadań przydzielonych zespołom w tygodniu poprzedzającym rajd. Korzystają z różnych tekstów źródłowych, selekcionują je i redagują. Uczniowie nie odczytują tekstów informacyjnych, ale je streszczają ustnie. Mają wszystkie teksty informacyjne na swoich smartfonach i tabletach w wersjach elektronicznych. Jeśli więc kolega nie przekazał wszystkich informacji w sposób wyczerpujący, mogą skorzystać z wersji elektronicznej tych tekstów, aby wpisać poprawne odpowiedzi do *Karty pracy rajdu*. Członkowie jednego zespołu wypełniają jedną *Kartę pracy rajdu*. Przynajmniej jeden z uczniów każdego zespołu ma w smartfonie zapisaną trasę rajdu i aplikację Endomondo, za pomocą której mierzy dokładnie przebytą trasę.

PRZEBIEG ZAJĘĆ**CZĘŚĆ WSTĘPNA**

Pogadanka dotycząca tematyki i celów krajoznawczego rajdu rowerowego odwołująca się do wiedzy uczniów dotyczącej historii powstania styczniowego w Sokołowie Podlaskim i jego okolicach. Nauczyciel przekazuje szczegółowe informacje dotyczące trasy rajdu. Uczniowie informują o zadaniach i funkcjach, jakie przydzielono poszczególnym członkom 4–5-osobowych zespołów, które zostały utworzone tydzień przed terminem rajdu. W każdym zespole są uczniowie: prezentujący informacje dotyczące miejsc i postaci związanych z historią powstania styczniowego, odpowiedzialni za wypełnianie *Karty pracy rajdu* i osoby pozyskujące te informacje. Nauczyciele przypominają o formach wypełniania *Karty pracy rajdu* informacjami zdobytymi na jego trasie. Uczniowie mają wersję papierową i elektroniczną karty na smartfonach i tabletach, co ułatwi wybór sposobu jej uzupełnienia w warunkach terenowych. *Karta pracy rajdu* będzie podstawą do oceny aktywności uczestników i formą ewaluacji organizo-

wanej imprezy krajoznawczej. Opiekunowie apelują o zachowanie zasad bezpieczeństwa podczas uczestnictwa w ruchu drogowym.

CZĘŚĆ GŁÓWNA**Grochów (7 km trasy)**

1. Zatrzymujemy się przy pomniku Władysława Rawicza, usytuowanym przy trasie Sokołów Podlaski–Węgrów na terenie Zespołu Oświatowego w Grochowie. Jeden z uczniów zespołu I przekazuje informacje dotyczące działalności cywilnego naczelnika województwa podlaskiego podczas powstania (**załącznik nr 3 – tekst informacyjny nr 1**). Zwraca uwagę na fakt, że Rawicz na początku był przeciwnikiem powstania, jednak z czasem do niego przystąpił. Choć nie walczył z bronią w rękę, odgrywał w powstaniu ważną rolę, a jego zasługi w walce z zaborcą są znaczne. Przedstawia okoliczności śmierci Rawicza. Informuje o inicjatywie budowy pomnika przez społeczność Grochowa. Uczniowie zapalają zniczy przy pomniku.

Przywózki (13 km trasy)

2. Zatrzymujemy się na skraju miejscowości, gdzie 29.12.1864 r. doszło do starcia powstańców z wojskami zaborcy. Jeden z uczniów przekazuje informację o sposobie walki powstańców mającej cechy wojny partyzanckiej (**załącznik nr 4 – tekst informacyjny nr 2**). Przedstawia bliżej postać ks. gen. Stanisława Brzóska, który okazał się mistrzem w prowadzeniu takiej walki zarówno w rejonie Łukowa, jak i na ziemi sokołowskiej. Uczeń proponuje kolegom odnalezienie na kanale YouTube filmu prezentującego inscenizację jednej z bitew stoczonych na Mazowszu podczas powstania styczniowego, np. bitwy pod Węgrowem. Obejrzenie filmu powinno ułatwić uczniom zrozumienie charakteru walk powstańczych (źródło: <https://youtu.be/RjyXF3Ld47M> [dostęp: 6.08.2018]). Po kilkuset metrach jazdy zatrzymujemy się na miejscu byłego siedliska Adama Przewóskego. Mieściła się tu jedna z kryjówek ks. Brzóska i jego adiutanta, kowala z zawodu, Franciszka Wilczyńskiego. Tutaj zaskoczył ich w nocy z 28 na 29 grudnia por. Tołmasow na czele 35 kozaków i 11 żołnierzy. Gdy kozacy otoczyli szopę, powstańcy otworzyli do nich ogień. Wykorzystali zamieszanie bitewne i uciekli do pobliskiego lasu.

Krasnodęby – Sypytki (20 km trasy)

3. Pomnik poświęcony pamięci ks. Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego. Uczestnicy rajdu gromadzą się przed pomnikiem wzniesionym na miejscu domostwa sołtysa Ksawerego Bielińskiego, w którym ukrywał się ks. Brzóska z adiutantem. Kolejny uczeń przybliża kolegom i koleżankom ostatnie dni wolności, schwytanie i aresztowanie bohaterów (**załącznik nr 5 – tekst**

informacyjny nr 3). Poleca obejrzenie w domu filmu *Szwadron* w reżyserii Juliusza Machulskiego. Jedną ze scen filmu przedstawia najazd żołnierzy rosyjskich na dom człowieka wspomagającego powstańców. Obejrzenie filmu ułatwi uczniom zrozumienie trudnego położenia, niebezpieczeństw i represji grożących ludności biorącej udział w konspiracji.

W dalszej części kolega zapoznaje uczniów z ideą budowy pomnika jako wyrazu hołdu bohaterom powstania styczniowego oraz trudnościami, z jakimi spotkali się inicjatorzy tego przedsięwzięcia.

Sokołów Podlaski, Publiczna Szkoła Podstawowa nr 4, ul. Kupientyńska 15 (27 km trasy)

4. Popularna sokołowska „Czwórka” nosi imię ks. gen. Stanisława Brzóska. Uczestnicy rajdu spotykają się z przedstawicielami środowiska uczniowskiego i dyrekcją szkoły. Uczniowie „Czwórki” przybliżają zebranym tradycję szkoły, działania, które szkolna społeczność i środowisko lokalne podjęły w celu nadania szkole imienia jednego z dowódców powstania (**załącznik nr 6 – tekst informacyjny nr 4**). Informują również o kultywowaniu tradycji patriotycznych związanych z powstaniem styczniowym. Prezentują sztandar szkoły i wskazują miejsce usytuowania głazu z wmurowaną tablicą pamiątkową. Uczestnicy rajdu korzystają z gościnności uczniów PSP 4 i przygotowanego poczęstunku.

Siwe Bagno. Dąb powstańców (34 km trasy)

5. Przy drodze Sokołów Podlaski–Kosów Lacki, na granicy miejscowości Budy Kupientyńskie i Emilianów, po prawej stronie na skraju kompleksu leśnego,

robimy postój. Znajdujemy się w pobliżu Siwego Bagna, gdzie znajduje się Siwy Dąb. Przewodnikiem jest pracownik nadleśnictwa (nadleśnictwo proponuje szeroką ofertę edukacyjną dla szkół, trzeba się tylko wcześniej umówić). Nauczyciel prezentuje uczniom kolejne zadanie. Podaje im współrzędne Siwego Dębu – 52°27'39,4"N 22°12'44,1"E – i poleca, aby połączyli się z internetem za pomocą tabletów lub smartfonów i zlokalizowali niemego świadka historii. Za szybkie wykonanie zadania uczniowie mogą liczyć na premię punktową przy ocenianiu *Karty pracy rajdu*. Po dotarciu na miejsce edukator z nadleśnictwa przedstawia historię tego miejsca jako obozowiska oddziału powstańczego (**załącznik nr 7 – tekst informacyjny nr 5**). Młodzi ludzie mogą zapoznać się z informacjami zapisanymi na umieszczonej obok dębu tablicy. Edukator wspomina także o uczczeniu setnej rocznicy wybuchu powstania przez miejscowych leśników. Obok dębu został wówczas posadowiony głaz z pamiątkowym napisem. Przy pobliskiej leśniczówce uczestnicy rajdu odpoczywają i posilają się kiełbaskami pieczonymi w ognisku.

Sokołów Podlaski. Pomnik ku czci ks. Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego (42 km trasy)

6. Umiejscowiony między ulicami: Długą i Wilczyńskiego stanowi jedną ze stacji Sokołowskiego Szlaku Historycznego.

Uczestnicy mogą tu poznać (tablica informacyjna) zasługi ks. Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego, a także uzyskać wyczerpujące informacje dotyczące historii pomnika wzniesionego ku czci bohaterów powstania styczniowego na Podlasiu (**załącznik nr 8 – tekst informacyjny nr 6**). Uczniowie przy pomniku składają wiązankę kwiatów i zapalają znicz.

CZĘŚĆ PODSUMOWUJĄCA

Z uwagi na wyczerpujący program rajdu, jego wyniki należy podsumować w szkole. Uczniowie uzupełniają *Karty pracy rajdu* podczas spotkań w zespołach, ponieważ specyfika zajęć terenowych i harmonogram czasowy rajdu utrudniały wykonanie tego zadania w całości. Formą ewaluacji jest także dyskusja na ciągle aktualny temat: „Czy warto podejmować walkę z okupantem?”. Po konsultacjach z opiekunami uczniowie mogą podjąć inicjatywę dołączenia któregoś z miejsc pamięci narodowej do Szlaku Niepodległości tworzonego przez Fundację na rzecz Krajobrazu Kulturowego. Szlak ten jest narzędziem edukacyjnym stworzonym na potrzeby organizacji rajdów „Szlakiem miejsc pamięci narodowej Wschodniego Mazowsza” w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (źródło: <http://www.przewodnik.krajobraz.org> [dostęp: 31.07.2018]).

Załącznik nr 1.

Karta pracy rajdu

Karta pracy rajdu

1. Dojeżdżamy do miejscowości, której nazwa kojarzy się z nazwiskiem bohatera powstania styczniowego. Podajcie nazwę miejscowości i nazwisko bohatera.

Odpowiedź: Nazwa miejscowości – Brzozów kojarzy się z nazwiskiem ks. Stanisława Brzóska.

2. Grochów. Popatrzcie na orła, który wieńczy pomnik niezłomnego. Czy można zaliczyć tego orła do „rodu królewskiego”?

Odpowiedź: Nie. Orzeł nie ma korony – jednego z insygniów władzy królewskiej.

Źródło: <http://www.tygiel dolinybugu.pl/index.php?c=page&id=102&print=1> [dostęp: 6.08.2018].

3. W filmie przedstawiającym inscenizację bitwy pod Węgrowem widać powstańców posługujących się bronią, o której można powiedzieć, że „żywi i broni”. Podajcie nazwę tej uniwersalnej broni.

Odpowiedź: Kosa, ponieważ przeznaczona jest do koszenia zboża, z którego mamy chleb, a tutaj stanowi także oręż do walki z wojskami zaborczymi.

4. Po obejrzeniu filmu *Szwadron* odpowiedzcie na pytanie. Film został wyreżyserowany przez syna, a ojciec zagrał w nim jedną z ról. Jak nazywają się członkowie „rodziny spółki”?

Odpowiedź: Juliusz i Jan Machulscy.

5. Na pomniku poświęconym ks. Stanisławowi Brzósce i Franciszkowi Wilczyńskiemu widnieje napis: „Gdy pamięć ludzka ginie, dalej mówią kamienie...”. Napiszcie w trzech zdaniach, jak rozumiecie to przesłanie.

Odpowiedź zależy od interpretacji uczniów.

.....

.....

.....

.....

6. Jakie przesłanie skierowane do młodych ludzi zamieszczono na sztandarze Publicznej Szkoły Podstawowej nr 4 w Sokołowie Podlaskim noszącej imię ks. gen. Stanisława Brzóska?

Odpowiedź: „Noście z powagą i godnością Jego Imię i przekazujcie prawdę o Nim następnym pokoleniom”.

7. Posłużcie się smartfonem – wpiszcie współrzędne Siwego Dębu i postarajcie się w jak najkrótszym czasie odnaleźć drogę do niego.

Ocena zespołu zależy szybkości działania i jest wystawiana przez nauczyciela.

8. Na terenie Siwego Bagna znajdowała się powstańcza kuźnia.

Jakie fakty dotyczące tego miejsca wiążą się z postacią Franciszka Wilczyńskiego, adiutanta ks. Brzóska?

Odpowiedź: Franciszek Wilczyński był kowalem.

Podajcie dwa przykłady użycia słowa *kuźnia* w języku współczesnym.

Odpowiedź: Na przykład: kuźnia talentów, kuźnia smaków.

Artur Grottger,
Kucie kos z cyklu
Polonia, 1863

9. Jak nazywa się order, którym został pośmiertnie odznaczony ks. Stanisław Brzóska przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego 29.05.2008 r.?

Odpowiedź: Order Orła Białego.

10. Wymieńcie jak najwięcej grup społecznych, organizacji i instytucji, które były i są zaangażowane w kultywowanie patriotycznych tradycji powstania styczniowego w Sokołowie Podlaskim i jego okolicach.

Odpowiedź:

.....

.....

.....

.....

.....

11. Napiszcie, z kim kojarzy wam się to zdjęcie.

Odpowiedź: Z Franciszkiem Wilczyńskim i Stanisławem Brzóska.

Załącznik nr 2.

Mapa z zaznaczoną trasą rajdu

Załącznik nr 3.

Tekst informacyjny nr 1**Władysław Rawicz**

Jednym z bohaterów powstania był Władysław Rawicz. Stał się obok ks. Stanisława Brzóska bohaterem Podlasia.

Władysław Rawicz urodził się w Warszawie 2.09.1832 r. Majątek, jakim dysponowali jego rodzice, pozwolił mu na zdobycie gruntownego wykształcenia oraz na liczne podróże po Europie. W 1853 r. osiadł na stałe w majątku Grochów i szybko doprowadził go do rozkwitu. Był agronomem z wykształcenia, poczynił więc wiele trafnych inwestycji, z których większość była postrzegana na naszych terenach jako nowinki rolnicze. Wprowadził też w swoich dobrach reformy społeczne niezabronione prawem. Jako jeden z pierwszych ziemian na Podlasiu zamienił chłopom pańszczyznę na czynsz. Interesował się losem okolicznych mieszkańców i wspomagał ich. Wspierał datkami tutejszą szkołę początkową. Ufundował także niewielki szpitalik, podczas klęsk żywiołowych rozdawał miejscowym zboże. Na początku był przeciwny wystąpieniu zbrojnemu przeciw zaborcy, z czasem zmienił zdanie. Nie walczył z bronią w rękę, a mimo to odegrał w powstaniu ważną rolę.

W styczniu 1863 r. wybuchło powstanie. Przygotowania do niego w majątku Grochów poczyniono już wcześniej. Zorganizowano koszary dla ochotników, ćwiczenia dla rekrutów, zaopatrzone ich w broń, mundury i żywność.

To właśnie stamtąd wyznaczony przez Rawicza na dowódcę rządu Grochowa Rudolf Freytag poprowadził do sąsiedniego Węgrowa kilkusetosobowy oddział złożony z ochotników pochodzących z dóbr Grochów, Elżbietów–Przędziatka i z Sokołowa. Pomimo klęski poniesionej przez Polaków w bitwie węgrowskiej, Rawicz nadal wspierał walkę z zaborcą, m.in. sformował na własny koszt kilkudziesięciosobowy oddział konny.

W maju 1863 r. został mianowany powstańczym naczelnikiem powiatu siedleckiego. Walczył i ukrywał się przed Moskalami. Za zasługi dla ojczyzny w lipcu objął funkcję naczelnika cywilnego województwa podlaskiego. Jemu podlegała żandarmeria podlaska, tzw. Straż Narodowa.

Rawicz został schwytany przez Rosjan w majątku Proszew, odtransportowany pod silną eskortą do siedleckiego więzienia i poddany bestialskim torturom. Pozostał nieugięty. Sąd polowy skazał go na karę śmierci przez powieszenie. Datę egzekucji wyznaczono pośpiesznie na 23 listopada. Pomimo energicznych zabiegów rodziny i wpływowych przyjaciół, którzy nawet uzyskali dla Rawicza łaskę carską, nieprzychylni mu dowódcy rosyjscy przyśpieszyli wykonanie wyroku o dwa dni. Akt łaski dotarł do Siedlec za późno – dzień po egzekucji, dopiero 22.11.1863 r.

W maju 1925 r. odsłonięto w Siedlcach pomnik Rawicza, a w 1932 r. jego imię otrzymała Szkoła Podstawowa nr 5 w Siedlcach.

Źródło: <http://blogmedia24.pl/node/61108> [dostęp: 31.07.2018].

Załącznik nr 4.

Tekst informacyjny nr 2

Powstanie styczniowe jako walka partyzancka

Wojna partyzancka – jedna z najstarszych form walki zbrojnej polegająca na działaniach prowadzonych przez partyzantów przy poparciu [miejscowej] ludności i skierowana przeciwko okupantowi (zaborcy), lub w czasie walki przeciw rodzimym niepopularnym rządóm. Działania partyzantki to szybkie ataki nękające, przeprowadzane z ukrycia, z przygotowaniem zasadzek, czasami w kooperacji z armią regularną (własną bądź sprzymierzoną) i podporządkowane ogólnym celom strategicznym. Powodzenie wojny zależy także od wsparcia ludności cywilnej (źródło: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Partyzantka> [dostęp: 23.07.2018]).

W czasie powstania styczniowego walki przybrały partyzancki charakter, ponieważ powstańcy mieli mało broni. Do tego uczestników powstania było mniej niż żołnierzy wroga. Powstańcy wybrali formę walk partyzanckich, ponieważ w bezpośrednich bitwach szybko zostaliby pokonani. Armia powstańcza walczyła w małych grupach i atakowała wojska rosyjskie z zaskoczenia. Oddziały partyzanckie są niewielkie, luźno zorganizowane, ruchliwe i nieumundurowane (trudno odróżnić ich członków od cywilów), mogą więc przemieszczać się na tyłach oddziałów przeciwnika i wybierać czas oraz miejsce ataku.

Ks. Stanisław Brzóska jako partyzant

W powstaniu styczniowym ten młody kapłan, bez elementarnego przeszkolenia wojskowego, odegrał znaczącą rolę nie jako naczelnik kapelanów, lecz dowódca oddziałów kawalerii powstańczej. We wszystkich potyczkach, w których brał udział – między innymi pod Sosnówką, Żelechowem, Różą i Parczewem, potrafił pod ogniem wroga zebrać rozproszonych ludzi, sformować z nich na nowo oddział, by znowu zaatakować carskie wojsko w innej części podlaskich bezdroży. Co więcej, okazał się mistrzem działań dywersyjnych i wojny podjazdowej. Niejednokrotnie zaskakiwał zaprawionych w takiej walce kozaków. Między innymi ze służących w jego oddziałach Ukraińców i Wołyniaków sformował własną „sotnię kozacką”, której rozkazał być w ciągłym ruchu i często sam na jej czele niepokoił rosyjskie posterunki na Podlasiu. Dzięki takim działaniom ksiądz Brzóska jako jeden z nielicznych, a pod koniec 1864 roku jedyny dowódca partyzancki, zdołał utrzymać czterdziestoosobowy oddział konny i walczyć czynnie na jego czele z Rosjanami. W tym czasie obóz oddziału znajdował się w lasach łukowskich, na wyspie pośród bagien nazywanych błotami jackimi. Wyspa połączona była ze stałym lądem jednym wąskim przejściem, ciągle pilnowanym, co uniemożliwiała atak z zaskoczenia. Z tego miejsca ksiądz Brzóska ze swymi „kozakami” organizował wypadki, udowadniając Rosjanom, że mimo ich triumfalnych raportów do cara, wojna wciąż trwa. Jednak 19 października zaborcom udało się wpaść na trop obozu „szalonego księdza”. Na miejscu okazało się, że powstańcy zostali ostrzeżeni, opuścili błota jackie i skierowali się w okolice Sokółowa Podlaskiego. Ks. Brzóska ukrywał się m.in. w Patrykozach, Skrzyszewie i Bielanych. Kolejną kryjówką Brzóska, w której znalazł schronienie z czterema towarzyszami, była zagroda Adama Przewuskiego we wsi szlacheckiej Przywózki.

Tekst informacyjny nr 3

Aresztowanie ks. Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego

Po ucieczce z zasadki w Przywózkach Brzóska i Wilczyński znaleźli schronienie u Ksawerego Bielińskiego w Krasnodębach–Sypytkach. Tutaj 18 grudnia spotykali się z Antonią Konarzewską, kurierką dowódców powstańczych wracającą z Warszawy po nawiązaniu kontaktu z Rządem Narodowym.

W kwietniu 1865 r. Antonina Konarzewska aresztowana i zmuszona brutalnym śledztwem do zeznań wskazała miejsce pobytu ks. Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego. 28.04.1865 r. o godz. 9 wieczorem do wsi Krasnodęby–Sypytki wyruszyli major Kremer, kpt. Czygirin i 11 kozaków. Następnego dnia o 10 rano byli już na miejscu. Rozpoczęli przeszukiwanie domostwa sołtysa Ksawerego Bielińskiego. W pewnym momencie zauważyli stojące na stole dwa pudełka z herbatą i cukier zawinięty w papier. Okazało się, że na papierze jest podpis generała Brzezińskiego. Przeszukanie rozpoczęło się od nowa. Tym razem odkryto ruchomą ścianę, z którą mieściła się alkowa. W tym momencie Brzóska i Wilczyński wyskoczyli z kryjówek i zaczęli się ostrzeliwać. Wywiązała się walka, podczas której Brzóska został ranny w rękę. Z kolei Franciszek Wilczyński miał według jednej z wersji możliwość ucieczki, ale widząc rannego dowódcę, sam oddał się w ręce wroga. Pojmany natychmiast przewieziono do Sokołowa, a następnie do Warszawy. Wzniesiony w 1987 r. w miejscu, w którym w okresie powstania styczniowego mieściło się domostwo sołtysa Ksawerego Bielińskiego we wsi Krasnodęby–Sypytki, obecnie

Stanisław Brzóska

gmina Sokółów. Inicjatorem budowy był Witold Zieliński, przed wojną rządca jednego z majątków w powiecie sokołowskim. W budowę włączyły się rodziny Krasnodębskich i Strusów oraz inni mieszkańcy wsi. Problemem był fakt, że nie dysponowali oni oficjalnym pozwoleniem władz, a potrzebne materiały musieli organizować we własnym zakresie. Pomimo tego odsłonięcie pomnika przybrało charakter oficjalnej uroczystości z udziałem prasy katolickiej i biskupa Mazura.

Upływ czasu spowodował, że pomnik zaczął wymagać renowacji. Z inicjatywy Wojciecha Krasnodębskiego, części radnych gminy Sokółów oraz mieszkańców wsi postanowiono pomnik poddać renowacji. Uroczyste odsłonięcie odbyło się 29.05.2008 r. Pomnik poświęcił biskup Antoni Pacyfik Dydycz.

Centralne miejsce pomnika to głaz, niegdyś będący kamieniem progowym. Został ustawiony na postumencie w kształcie schodów, obłożonych granitem. Wokół głazu rosną jałowce i tuje, a całość jest otoczona metalowym ogrodzeniem. Na głazie widnieje pamiątkowa tablica z napisem:

Gdy pamięć ludzka ginie, dalej mówią kamienie.

*Tu ukrywał się i został aresztowany
ks. Stanisław Brzóska, ostatni komendant
powstania 1863 r. na Podlasiu oraz jego
adiutant F. Wilczyński
Wielka Chwała Bohaterom*

Załącznik nr 6.

Tekst informacyjny nr 4**Miejsce Pamięci Narodowej na terenie Szkoły Podstawowej nr 4****im. ks. gen. Stanisława Brzóska**

Szkoła Podstawowa nr 4 na skutek starań dyrekcji, grona pedagogicznego, rodziców i uczniów 22.05.1993 r. uzyskała imię ks. gen. Stanisława Brzóska. Jednocześnie komitet rodzicielski ufundował sztandar z przesłaniem zawartym w akcie fundacji: „Noście z powagą i godnością Jego Imię i przekazujcie prawdę o Nim następnym pokoleniom”.

Szkoła kontynuuje tradycje związane z powstaniem styczniowym. 17.05.2003 r. na terenie szkolnym został odsłonięty duży głaz z umieszczoną na nim tablicą pamiątkową z mosiądzu:

*Żegnajcie bracia i siostry
i wy małe dziatki.
Ginę za naszą
ukochaną Polskę... 23 V 1 865
Pamięci ks. gen. Stanisława Brzóska w X rocznicę nadania imienia Szkole
Podstawowej nr 4
Maj 2003*

Nad tablicą z napisem zostały umieszczone skrzyżowane ze sobą krzyż i szabla, symbole losu powstańczego kapelana. Społeczność szkolna zaangażowała się również bardzo w nadanie swojemu patronowi pośmiertnie Orderu Orła Białego, a w pierwszą rocznicę tego wydarzenia nieopodal pierwszego głazu został odsłonięty drugi (23.05.2009 r.) z kolejną mosiężną tablicą:

*Postanowieniem
z dnia 23 maja 2008 r.
ks. gen. Stanisław Brzóska
odznaczony został
pośmiertnie
Orderem Orła Białego
Patronowi Szkoły
W pierwszą rocznicę nadania Orderu
Dyrekcja oraz społeczność
Szkoły Podstawowej nr 4 w Sokołowie Podlaskim
Maj 2009*

Źródło: Strona internetowa SP nr 4 w Sokołowie Podlaskim - <http://www.sp4.edu.pl/>
[dostęp: 6.08.2018].

Załącznik nr 7.

Tekst informacyjny nr 5

Dąb powstańców na Siwym Bagnie

Las przedeździecki ma bardzo urozmaicony pagórkowaty teren, bagna, małe strumyki i stary drzewostan. Miejsca takie były nie tylko ostoją zwierzyny, lecz także schronieniem dla powstańców walczących z carskimi wojskami. Na wzgórzu ze starym dębowym drzewostanem, otoczonym bagnem zwanym Siwym Bagnem, mieściła się powstańcza kwatera rejonu. Tutaj w kuźni osadzano kosy na sztorc, aby mogły służyć jako broń.

W okolicach Sokołowa w początkowej fazie powstania najaktywniej działał oddział Jana Matlińskiego „Sokoła”. Matliński poruszał się po terenie dobrze sobie znanym, czuł się więc bezpieczny i łatwiej mu było nawiązać kontakt z miejscową ludnością. W lutym 1863 roku Matliński dysponował oddziałem składającym się z 200 wyszkolonych ludzi. Unikał starć z regularnym wojskiem carskim i urządzał zasadzki na konwoje transportujące broń oraz żywność. Atakował też niewielkie posterunki rosyjskie we wsiach i miasteczkach. 13 lutego urządził zasadzkę na wojskowy konwój transportujący z Siedlec żywność dla wojska kwaterującego w Węgrowie. Prawie cały transport dostał się w ręce powstańców, a trzech Kozaków poniosło śmierć. Rosjanie bardzo chcieli zlikwidować partię Matlińskiego, wysłali więc do Sokołowa silny oddział wojskowy pod dowództwem ppłk. Gieorgija Papaafanasopuła, który po przybyciu do miasta dowiedział się, że powstańcy obozują w nieodległym lesie zwanym Siwe Bagnem.

1 marca wojska carskie okrążyły las i rozpoczęły oblawę. Po krótkiej walce Rosjanie zdobyli obóz, lecz głównym siłom powstańczym wraz z Matlińskim udało się wymknąć. Legenda mówi, że ujętych powstańców powieszono na Siwym Dębie, jednym z największych dębów w rejonie Siwego Bagna. Obok Siwego Dębu było kilka grobów. Około 1936 r. właściciel dóbr Przeździec – Zbigniew Malewicz rozpoczął poszukiwania powstańczej broni i ekwipunku, które ukryto, gdy powstanie dobiegło końca. Znalaziono kilka myśliwskich strzelb i karabinów, kosy, szable, carskie bagnety, ładownice itd. W okolicach Siwego Bagna miejscowa ludność jeszcze po drugiej wojnie światowej odnajdywała powstańczą broń.

Obecnie po pięknych dębach na Siwym Bagnie pozostały tylko wspomnienia. Jedyne uschnięty Siwy Dąb przypomina o bohaterach powstania styczniowego, którzy oddali życie za wolną i niepodległą Polskę.

Nad ich mogiłami szumi już młody las. Cześć ich pamięci!

Źródło: <http://www.sokolow.warszawa.lasy.gov.pl/documents/18087/23168302/Legenda+o+Siwym+d%C4%99bie.pdf/c05cca99-d591-4748-b72c-dbf785dae2c9> [dostęp: 31.07.2018].

Tekst informacyjny nr 6

Pomnik ku czci ks. Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego

Generał ks. Stanisław Brzóska (1834–1865) to jeden z najbardziej znanych bohaterów powstania styczniowego. Działał on w okolicach Sokołowa Podlaskiego, gdzie bardzo długo prowadził walkę zbrojną z zaborcą. Pojmany wraz ze swoim adiutantem Franciszkiem Wilczyńskim został uwięziony i skazany na karę śmierci. Oba stracono na sokołowskim rynku 23.05.1865 r.

Być może pomysłodawcą powstania pomnika w Sokołowie był Henryk Wierciński, znany na Lubelszczyźnie działacz i publicysta, sędzia, niegdyś uczestnik walk 1863 r. Zainteresowany tą ideą był również ks. bp Henryk Przeździecki – ordynariusz podlaski, który zapoczątkował zbieranie ofiar na ten cel podczas duszpasterskiej wizyty w Sokołowie w 1919 r. Pomysł propagowano w prasie i innych drukach. Do konkretnego działania przystąpiono dopiero w 1922 r., kiedy Koło Starszych Harcerzy wystosowało apel do władz miejskich Sokołowa, by pomnik ów postawić na tzw. Dużym Rynku – miejscu stracenia ks. Brzóska. Rada miejska pomysł zaakceptowała i wkrótce powołano Komitet Budowy Pomnika. Komitet działał prężnie – promował pomysł budowy i zbierał na ten cel środki finansowe. W 1923 r. można już było podjąć pierwsze prace. Projekt i model pomnika wykonał artysta rzeźbiarz Aleksander Veith mieszkający w Warszawie. Kupiono potężne głązy narzutowe od rolników ze wsi Jabłonna oraz Toczyski i rozpoczęto ich obróbkę. Pomnik wykonany przez firmę kamieniarską Józefa Płoskonko z Siedlec stanął na rynku miasteczka 1.10.1924 r. Między brązowymi ornamentami umieszczono napis wykuty w pomniku: „Powstańcom 1863 r.: księdzu St. Brzósce, Fr. Wilczyńskiemu straconym na tem miejscu dn. 23 maja 1865 r. przez Moskali i poległych na Podlasiu. Rodacy w 1924 r.“. Uroczyste odsłonięcie pomnika nastąpiło 23.05.1925 r. Mszę świętą odprawił bp Przeździecki. W uroczystościach brało udział 12 uczestników powstania, a wśród nich towarzysze Brzóska. Decyzją władz państwowych w 1919 r. wszyscy powstańcy otrzymali honorowe stopnie podporucznika lub wyższe stopnie oficerskie.

Podczas II wojny światowej, w pierwszych miesiącach 1940 r., Niemcy odarli pomnik Brzóska z najcenniejszych elementów: orła i wieńca. Wywieźli je następnie z Sokołowa oraz przetopili na amunicję i broń. W latach 1953–1954 ufundowano tablicę z brązu i umieszczono ją u stóp pomnika. Treść wyrytego na niej napisu nawiązywała do 90. rocznicy powstania styczniowego i 10. rocznicy powstania Ludowego Wojska Polskiego. Po 30 latach podjęto inicjatywę przywrócenia pomnikowi dawnej świetności. Powołano Komitet Rewaloryzacji Pomnika ks. Stanisława Brzóska. W prace komitetu zaangażowało się wiele osób. Przewodniczącym został Roman Przesmycki, wiceprzewodniczącymi: Witold Grądzki i Wiesław Pec. Podczas obchodów Dni Sokołowa w dniach 23–28.05.1983 r. zorganizowano sesję *Sokołów w okresie Powstania Styczniowego*, na której zaapelowano o fundusze na rewaloryzację pomnika. Już jesienią tego roku gotowy był gipsowy odlew rzeźby orła, wykonany przez artystę rzeźbiarza Ryszarda Kozłowskiego z Warszawy. Odlew wykonała Spółdzielnia Pracy Przemysłu Artystycznego Brąz Dekoracyjny w Warszawie. W połowie maja 1984 r. orła przytwierdzono do pomnika, a 23 maja dokonano uroczystego odsłonięcia.

Wieniec laurowy oraz pamiątkową tablicę dodano w następnym roku, kiedy zbiegły się dwie rocznice: 120. – śmierci ks. Brzóska i 60. – odsłonięcia pomnika.

Źródło: <http://turystyka.sokolowpodl.pl/pomnik-ku-czci-ks-stanislawa-brzoski-i-franciszka-wilczynskiego/> [dostęp: 31.07.2018].

Kolejna bardzo ważna uroczystość odbyła się w Sokołowie Podlaskim 29.05.2008 r. Tego dnia bowiem Prezydent RP Lech Kaczyński przybył do Sokołowa, aby pośmiertnie odznaczyć ks. Stanisława Brzóska Orderem Orła Białego, w uznaniu za patriotyczną postawę i bohaterstwo wykazane w walce z zaborcą. Z wnioskiem o najwyższe polskie odznaczenie wystąpiły władze miasta na czele z burmistrzem Bogusławem Karakułą oraz społeczność Szkoły Podstawowej nr 4 im. ks. gen. Stanisława Brzóska w Sokołowie Podlaskim z ówczesnym dyr. Kazimierzem Wilczyńskim. W dzieło upamiętnienia zaangażowała się także rada miejska.

Nadanie orderu poprzedziła msza św. na błoniach sokołowskiej konkatedry pod przewodnictwem księdza biskupa Antoniego Pacyfika Dydycza, ordynariusza drohiczyńskiego, który wygłosił homilię z mottem: „Pan da ci pokój po twych cierpieniach” (Iz 14,3). Po mszy nastąpił przemarsz zebranych, w asyście Kompanii Reprezentacyjnej Wojska Polskiego, na skwer Księdza Brzóska. Pod pomnikiem głos zabrali Burmistrz Miasta Bogusław Karakuła i Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Lech Kaczyński, który następnie na ręce burmistrza przekazał Order Orła Białego. Odczytany także został uroczysty apel poległych. Szczególne znaczenie miał też fakt, że prezydent podpisał postanowienie o nadaniu orderu 23.05.2008 r., czyli dokładnie w rocznicę egzekucji ks. Brzóska.

Ostatnim upamiętnieniem, jakie miało miejsce pod pomnikiem bohaterów powstańczego zrywu, było umieszczenie 29.05.2010 r. z inicjatywy władz miasta, u podnóża obelisku, płyty pamiątkowej z napisem: „Pamiątka odznaczenia pośmiertnie ks. gen. Stanisława Brzóska Orderem Orła Białego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego dnia 29 maja 2008 r. W drugą rocznicę pobytu w Sokołowie Podlaskim Prezydenta Lecha Kaczyńskiego. Wdzięczni Sokołowianie”.

Pomnik poświęcony pamięci Stanisława Brzóska i Franciszka Wilczyńskiego